

Profesija socijalnog pedagoga – u traženju odgovora na problem društveno isključenih grupa u Srbiji

Sunčica Macura-Milovanović¹

UDK 371.12:36-051(497.11)

Univerzitet u Kragujevcu,

316.344.7(497.11)

Pedagoški fakultet u Jagodini

Apstrakt: Cilj ovog rada je da otvori pitanje potrebe za uvođenjem nove profesije u našem društvu – profesije socijalnog pedagoga, koja se bavi socijalnom inkluzijom marginalnih, društveno isključenih grupa i pojedinaca. Opis konteksta u okviru koga se predlaže nova profesija sadrži bazične informacije o brojnosti nekoliko velikih društveno isključenih grupa stanovništva u Srbiji kao i strateški i legislativni okvir ostvarivanja socijalne i obrazovne inkluzije. U centralnom delu rada opisuje se i problematizuje dominantni pristup obrazovanju i socijalnoj zaštiti dece sa smetnjama u razvoju, romske dece, dece bez roditeljskog staranja i zlostavljane dece. U zaključku se sumiraju razlozi za uvođenje socijalnih pedagoga – novih profesionalaca koji bi u okviru univerzitetskih studijskih programa na poseban način bili pripremani za rad sa marginalnim grupama. To su: veliki broj marginalnih grupa i pojedinaca; nedovoljni resursi postojećih stručnjaka; nedostatak profesionalnih kompetencija stručnjaka koji rade sa različitim kategorijama posebno ugrožene dece; manjak koordinacije i saradnje između različitih profesija i službi koje se institucionalno bave posebno ugroženom decom; nejasna podela odgovornosti i fragmentaran pristup problemima ove dece.

Ključne reči: socijalni pedagog, društvena isključenost, socijalna inkluzija, marginalne grupe, deca sa smetnjama u razvoju, romska deca, deca bez roditeljskog staranja, zlostavljanje deca, profesionalne kompetencije.

¹ suncicamacura@gmail.com

Uvod

„Ja izgleda nikad neću postati
ono što želim“

Kad sam bila mala
želela sam da postanem velika
a sad kad sam velika
želela bih da sam mala

Želela sam da imam sve petice
a sad ne idem u školu
da budem kod svoje kuće
a sad sam u prihvatilištu

Želela sam postanem neko
A izgleda da ču postati niko“

Devojčica, 14 godina²

U Srbiji danas živi na stotine hiljada ljudi koje možemo smatrati društveno isključenim. U ovoj širokoj kategoriji nalaze se siromašne osobe, osobe sa ometenošću i invaliditetom, izbegle, raseljene i deportovane osobe, zavisnici od droga, beskućnici, nezaposleni, Romi, stare osobe, siromašna deca, zlostavljana deca, deca ulice i mnogi drugi. No bez obzira na to kojoj posebnoj grupi pripadaju, zajednička karakteristika svih jeste da se usled udruženog delovanja siromaštva i raznih drugih faktora osećaju nemoćno, bez mogućnosti za ostvarenje osnovnih potreba i razvoj ličnih potencijala za pun, dostojanstven i za njih smislen život. Atribut *ranjivi*, koji se najčešće pridodaje različitim kategorijama marginalnih grupa i pojedinaca, jezgrovit reflektuje činjenicu da im je pružanje posebne podrške i pomoći od strane društva i njegovih institucija neophodno kako bi postali deo zajednice i ostvarivali svoja ljudska prava.

Društvena isključenost predstavlja shvatanje siromaštva u širem smislu, prema kome se ono sastoji iz kompleksne mešavine različitih vrsta deprivacije, od nedostatka najosnovnijih sredstava za hranu do diskriminacije i nepoštovanja ljudskog dostojanstva. Izostanak participacije u aktivnostima društva je važan koliko i materijalno siromaštvo. Društvena isključenost se definiše kao „proces u kojem su određene grupe stanovništva gurnute na marginu društva i nemogućnost njihovog potpunog učešća u

² Citat je preuzet iz knjige V. Ognjenović i B. Nešića *Pozdravi nekog*. Autori su materijal za knjigu sakupili na svojim radnim mestima psihologa u Centru za socijalni rad i Prihvatilištu za decu i mladež u Beogradu 1971. godine.

društvu je posledica siromaštva, neadekvatnog obrazovanja ili drugih znanja, ili je rezultat diskriminacije. Ovo ih sprečava da sebi obezbede posao, prihode ili obrazovanje, kao i da budu deo mreža i aktivnosti u društvu i zajednici. Njihov pristup vlasti i telima koje donose odluke je ograničen, zbog čega se osećaju nemoćnim da vrše kontrolu nad odlukama koje utiču na njihov svakodnevni život“ (*Zajednički izveštaj Evropske komisije o socijalnoj inkluziji*, 2004, prema Baronijan, 2009: 7).

Cilj ovog rada je da otvori temu potrebe za uvođenjem nove profesije u našem društvu koja bi se bavila društveno isključenim grupama i pojedincima – profesije socijalnog pedagoga. Osnovni element socijalnopedagoškog rada jeste da se omogući integracija marginalizovanih grupa i pojedinaca, odnosno da se spriči njihovo društveno isključivanje (*European Bureau of the International Association of Social Educators, AJEJI*, 2005).

Prema dokumentu *Opšte osnove programa za socijalne edukatore u Evropi*, socijalna pedagogija je odgovor zajednice na neke od problema integracije u društvu, i to onih koji proizilaze iz stanja obrazovnih i socijalnih potreba ljudi. Bavi se isključenim i marginalizovanim ljudima na poseban način, što znači da se njeni sadržaji i karakter menjaju zavisno od socijalnih, kulturnih i obrazovnih potreba koje je stvorilo društvo. Socijalni pedagog pomaže osobi da zadovolji svoje potrebe i ciljeve, a ideal rada predstavlja osnažena osoba, koja ima proširenu slobodu i izbor akcija, povećanje ličnog autoriteta i moći, na bazi njenih snaga i odluka relevantnih za njen život. Socijalno-pedagoški rad se realizuje u direktnom kontaktu socijalnog pedagoga sa korisnicima, često tokom dužeg perioda, pri čemu kontakt nije limitiran na određeno radno vreme. Socijalni pedagog ulazi u bliske, kontinuirane i stabilne odnose sa korisnikom. Interpersonalni odnos je osnovno oruđe u socijalnopedagoškom radu, što traži posvećenost, jer u protivnom neće biti mogućnosti za stvaranje odnosa poverenja (AJEJI, 2005).

Socijalna pedagogija funkcioniše u polju pružanja pomoći i podrške pojedincu, grupi ili zajednici; sa širokim poljem delovanja koje pokriva obrazovanje, socijalni rad i socijalnu brigu, kao i psihosocijalno zdravlje i razvoj. Prema Koboltovoj i Deklevi, ključno polje profesionalnih kompetencija socijalnog pedagoga čini „promocija podržavajućih odnosa i situacija gde će korisnici biti sposobni da otkriju i osnaže lične potencijale unutar procesa individualnih, grupnih i socijalnih intervencija u cilju dostizanja zadovoljavajućeg nivoa životnih veština“ (Kobolt i Dekleva, 2008: 84). Pri tom „jednostavna rešenja za individualne i socijalne probleme ne postoje, njih zamenjuje ideja o refleksivnom praktičaru koji bi trebalo da

fleksibilno doprinosi procesu razvoja inovativnih rešenja u svakom pojedinačnom slučaju, uz učešće svih uključenih strana“ (Dekleva i drugi 2006, prema Kobolt i Dekleva, 2008: 85).

Društveno isključene grupe stanovništva u Srbiji

Turbulentne promene u poslednjih 20 godina, izvazvane ratnim dešavanjima na teritoriji bivših jugoslovenskih republika, NATO bombardovanjem, tranzicijom i opštim osiromašenjem društva, izmenile su društveni kontekst i donele rastući broj dece, mlađih i odraslih kojima je potrebna posebna društvena briga i podrška. Došlo je do povećanja brojnosti populacije postojećih grupa posebno ugroženog stanovništva (siromašni, pripadnici romske nacionalne manjine, itd). Istovremeno, nastale su i nove kategorije marginalizovanih grupa: izbegle i interno raseljene osobe, osobe koje su deportovane iz država EU, ratni i vojni invalidi, deca pogodžena ratnim sukobima, osobe koje su izgubile posao usled tranzicionih promena i drugi. U daljem tekstu iznećemo neke osnovne informacije o brojnosti siromašnog stanovništva, Roma, izbeglih, raseljenih i deportovanih lica.

U Srbiji je 6,6 posto stanovništva siromašno (*Anketa o životnom standardu*, 2007, prema *Inkluzivno obrazovanje: Put razvoja, Nacionalni izveštaj Republike Srbije*³, 2008, u daljem tekstu *Inkluzivno obrazovanje*). Jedan od glavnih uzroka siromaštva je nizak i neadekvatan nivo obrazovanja najveći broj siromašnih (preko 71 posto) jesu lica sa osnovnom i nezavršenom osnovnom školom, dok se samo 0,6 posto siromašnih nalazi među licima sa visokim obrazovanjem. Iz porodica koje se nalaze ispod linije siromaštva, 12 posto dece nije u obrazovnom sistemu. Kategorije stanovništva koje su najviše izložene riziku siromaštva jesu neobrazovano stanovništvo, nezaposlena i izdržavana lica, stara lica (65+) i deca, domaćinstva sa pet i više članova, staračka jednočlana i dvočlana domaćinstva, posebno u ruralnim područjima, zemljoradnički penzioneri, naročito u ruralnim sredinama, stanovnici ruralnih područja jugoistočne i zapadne Srbije, Romi, interno raseljena lica i izbeglice, dok osobe sa

³ Cilj Izveštaja je da ukaže na stanje u obrazovnom sistemu Republike Srbije kroz prizmu inkluzivnog obrazovanja. Sadrži prepoznavanje slabosti sistema, utvrđivanje aktera inkluzije, kao i stvaranje platforme za umrežavanje u pravcu razvoja nove inkluzivne politike, kulture i prakse u obrazovnom sistemu u Srbiji.

invaliditetom spadaju u kategorije stanovništva sa najvećim rizikom siromaštva (*Strategija o smanjenju siromaštva*⁴ 2004).

Prema Popisu iz 2002, u Srbiji živi 108.193 Roma, odnosno prema nezvaničnim procenama oko 500.000 Roma. Obrazovna struktura Roma je znatno niža od proseka opšte populacije i proseka svih manjina: sa nezavršenom osnovnom školom ih je 61,9 posto, osnovnu školu je završilo 29 posto, srednju školu 7,8 posto, a samo 0,3 posto je steklo visoko ili više obrazovanje. Budući da su sa najmanje obrazovanja, Romi čine i najsirošniju kategoriju stanovništva u Srbiji. Prema nedavnim procenama Svetske banke, Romi su značajnije siromašniji od srpske populacije generalno: 60,5 posto romske populacije se smatraju „veoma siromašnim“. Oko dve trećine romske populacije živi u najgorem sredinskom okruženju, u slamovima – naseljima ekstremnog siromaštva, sa nezdravim uslovima i bez javnih servisa.

Usled raspada SFRJ i rata u Bosni i Hrvatskoj, Srbija je postala zemlja sa najvećim brojem izbeglica i interno raseljenih lica u Evropi.⁵ U 1996. godini zabeležen je najveći priliv – oko 520.000 izbeglica, a tokom narednih godina ovaj broj se smanjivao, tako da prema podacima iz 2008. godine, u Srbiji ima oko 97.000 izbeglica. Većina ovih ljudi živi veoma teško – stopa nezaposlenosti izbeglica je znatno veća nego kod domicilnog stanovništva, a više od polovine ukupnog broja izbeglih domaćinstava ima prosečni mesečni prihod na nivou od 39,9 USD po članu domaćinstva, što je daleko ispod linije siromaštva. Prema rezultatima skorašnjeg istraživanja siromaštva i integracije izbeglih lica, izbegla lica imaju veću verovatnoću da budu siromašna od domicilnog stanovništva (Milojević i Vuksanović, 2009).

U Srbiji živi i više desetina hiljada ljudi vraćenih iz država EU na osnovu Sporazuma o readmisiji.⁵ Zvanični podaci o broju ovih ljudi postoje samo za one koji su deportovani – prinudno vraćeni: od 2003. godine 12.000 osoba je vraćeno iz Nemačke. Prema nekim procenama, u pogledu etničkog porekla, od ukupnog broja povratnika, 63 posto su Romi; 19 posto Muslimani

⁴ Vlada Republike Srbije je 2002. godine usvojila *Strategiju za smanjenje siromaštva* (SSS). SSS pruža informacije o profilima siromaštva, a analiza ovih informacija, koje su dobijene iz Ankete o životnom standardu (2002. godine), poslužila je za formulisanje ciljeva Strategije za smanjenje siromaštva. Anketa o životnom standardu je ponovljena 2007. godine.

⁵ Readmisija je postupak vraćanja i prihvatanja lica koja ne ispunjavaju uslove za ulazak ili boravak na teritoriji drugih država. Republika Srbija je potpisala veliki broj ovakvih sporazuma u toku proteklih godina, a zatim i opšti sporazum sa EU koji je stupio na snagu 1. 1. 2008. Na osnovu ovog sporazuma, državljanji Srbije kojima je prestao da važi osnov za boravak u inostranstvu u obavezi su da napuste zemlju u kojoj su boravili i vrate se u Srbiju. Sporazum o readmisiji jedan je od uslova koji su postavljeni za viznu liberalizaciju građana Srbije.

– Bošnjaci i 11 posto Srbi. Međutim, broj povratnika je mnogo veći jer ne postoje precizni podaci o onima koji su se „dobrovoljno“⁶ vratili. Prema proceni Saveta Evrope iz 2003, u Srbiju treba da se vrati još 50 do 100.000 ljudi iz država EU. Povratnici su u velikoj meri ostavljeni da se brinu sami o sebi. Zbog loših uslova življenja, mnogi pokušavaju da se nelegalnim kanalima vrate u zemlje zapadne Evrope. Istraživanje NVO *Grupa 484* pokazuje da se deportovane osobe vraćaju u Srbiju bez imovine, obezbeđenog smeštaja ili dokumenata i da nailaze na velike teškoće prilikom pronalaženja zaposlenja i ostvarivanja zdravstvenih i socijalnih prava. Deca povratnika ne mogu da nostrifikuju svoje diplome zbog komplikovanih procedura i nedostatka dokumenata, što im otežava upis u škole. Dodatni problem je to što romska deca često ne govore dobro ni srpski ni romski jezik. Usled dugog boravka van zemlje, problema sa jezikom i uništenom ili nikada uspostavljenom socijalnom mrežom, povratnici teško uspostavljaju mrežu neformalnih kontakata koji bi im osigurali osnovne uslove za socijalnu integraciju.

Strateški i legislativni okvir ostvarivanja socijalne i obrazovne inkluzije

Na teške uslove života znatnog dela stanovništa država odgovara uspostavljanjem strateškog i legislativnog okvira koji ide u pravcu ostvarivanja socijalne inkluzije. U relevantnim nacionalnim dokumentima koje je usvojila Vlada Republike Srbije, socijalna inkluzija je definisana kao jedan od prioriteta državne politike. Socijalna inkluzija se naglašava kroz: strategiju o smanjenju siromaštva (*Strategija smanjenja siromaštva*, 2003); zaštitu prava manjina kroz doprinos obrazovanja socijalnoj inkluziji Roma (*Strategija unapređivanja obrazovanja Roma*, 2003); unapređivanje statusa romske populacije kroz obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje i zdravlje (*Zajednički akcioni plan za unapređivanje obrazovanja Roma*, 2005); zaštitu prava posebno ugrožene dece – dece sa smetnjama u razvoju i dece iz socijalno marginalizovanih grupa (*Nacionalni plan akcije za decu*, 2004); nediskriminaciju kroz poštovanje i zaštitu prava osoba sa ometenošću na adekvatno obrazovanje, uz podršku jednakim mogućnostima za učenje i razvoj u lokalnoj zajednici (*Strategija unapređenja položaja osoba sa*

⁶ Ukoliko osoba reši da se dobrovoljno vrati u Srbiju kroz program tzv. dobrovoljnog povratka, može joj biti pružena materijalna pomoć.

invaliditetom u Republici Srbiji 2007–2015, 2006), Nacionalnu strategiju za rešavanje pitanja izbeglih i raseljenih lica (2002) i druge. U svim ovim dokumentima obrazovanje je jedan od indikatora progrusa prema socijalnoj inkluziji, a unutar oblasti obrazovanja posebno relevantni indikatori socijalne inkluzije jesu broj dece koja se upisuju u osnovnu školu (dostupnost), broj dece koja napuštaju školovanje i broj dece sa posebnim potrebama u redovnim školama.

Kontekst u kome se obrazovanje danas odvija prolazi kroz proces značajnih promena u pravcu inkluzije, čiji je temelj novi *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* (u daljem tekstu ZOS), usvojen 2009. godine. ZOS podržava socijalnu inkluziju, ljudska prava i nediskriminaciju, zasnivajući se na principima dostupnosti obrazovanja, mogućnosti sticanja obrazovanja pod jednakim uslovima, obrazovanja usklađenog sa stepenom razvoja i uzrasta osobe i prava na izbor jezika na kome se održava nastava.

Među najznačajnijim novim rešenjima ovog zakona nalaze se i ona vezana za unapređenje pravednosti obrazovanja: sva deca imaju jednakopravo na obrazovanje, bez diskriminacije i izdvajanja onih iz marginalizovanih i osetljivih društvenih grupa, kao i onih sa smetnjama u razvoju. Novim odredbama ZOS-a realizovaće se i pravednija upisna politika: sva deca se upisuju u redovnu školu, a testiranje se vrši nakon upisa u školu; testiranje je moguće i na maternjem jeziku deteta; škola je obavezna da formira individualne obrazovne planove za učenike sa smetnjama u razvoju, kao i za svu drugu decu kojoj je to potrebno; uvodi se individualni program srpskog jezika, odnosno jezika nacionalne manjine za učenike koji ne poznaju jezik na kome se izvodi nastava. Posebno važne novine odnose se na mogućnost škola da na određeno vreme zaposle pedagoškog asistenta čiji je zadatak da pruža pomoć i dodatnu podršku deci u skladu sa njihovim potrebama, kao i nastavnicima, vaspitačima i stručnim saradnicima u cilju unapređivanja rada sa decom kojima je potrebna dodatna obrazovna podrška (*Informator o Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, 2009).

Republika Srbija ulaze značajne napore za unapređivanje kvaliteta i dostupnosti obrazovanja, posebno u odnosu na romsku populaciju. Ministarstvo prosvete je u prethodnih nekoliko godina implementiralo brojne mere sa ciljem unapređivanja obrazovanja Roma, uključujući afirmativne akcije koje promovišu upis Roma u sve nivo obrazovanja, angažovanje romskih asistenata, definisanje inkluzivnog obrazovanja kao jednog od prioriteta stručnog usavršavanja zaposlenih u obrazovanju i mnoge druge. Nakon donošenja ZOS-a, MPS kroz planiranje i realizaciju različitih programa i projekata teži da deci i učenicima kojima je potrebna dodatna

podrška za učenje i socijalnu participaciju osigura mehanizme za prevazilaženje mnogih od postojećih prepreka, kao i podršku za sve relevantne aktere procesa inkluzije unutar institucija obrazovnog sistema⁷.

Ranjive grupe dece u Srbiji i pristup zadovoljavanju njihovih potreba

Deo skiciranog društvenog konteksta čine i desetine hiljada ranjive dece koja žive u Srbiji. Ona se mogu smatrati posebno ugroženim u oblastima kršenja dečjih prava, pristupa obrazovnom sistemu, napredovanja u okviru obrazovnog sistema, završavanja osnovnog školovanja i sticanja kvalitetnog obrazovanja. Grupe posebno ugrožene dece su vrlo heterogene, obuhvataju decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, decu pripadnika nacionalnih manjina (posebno romsku), decu pogodenu siromaštvom, decu pogodenu ratnim sukobima, decu izbeglih, raseljenih i deportovanih lica, decu bez roditeljskog staranja i brige, decu smeštenu u ustanove, decu u sukobu sa zakonom, decu ulice, decu žrtve nasilja, decu pogodenu narkomanijom ili alkoholizmom, decu o kojoj ne postoji nikakva evidencija, decu koja iz bilo kojih razloga napuštaju školu ili decu koja iz bilo kog razloga ne idu u školu.

Brigom i pružanjem različitih vrsta podrške ranjivoj deci u okviru našeg obrazovnog sistema i sistema socijalne zaštite bave se psiholozi, pedagozi, specijalni pedagozi i specijalni edukatori, socijalni radnici, domski vaspitači, učitelji, nastavnici. Ovi stručnjaci rade sa posebno ugroženom decom institucionalno (u redovnim osnovnim školama, u specijalnim školama, centrima za socijalni rad, domovima za decu i dr.) ili u okviru civilnog sektora, gde u poslednje dve decenije mnoge NVO realizuju obrazovne i psihosocijalne programe. Najveći broj ovih programa namenjen je deci raseljenih i izbeglih lica, romskoj deci, a u poslednjih nekoliko godina i zlostavljanoj deci, deci ulice, deci povratnika i drugoj deci koja potiču iz siromašnih i sociokulturno depriviranih sredina.

U daljem tekstu dati su podaci o sledećim grupama posebno ugrožene dece u Srbiji: deci sa smetnjama u razvoju, romskoj deci, deci bez roditeljskog staranja i zlostavljanoj deci (većina podataka je citirana prema *Nacionalnom planu akcije za decu*⁸, u daljem tekstu NPA). Pored podataka o broju dece u

⁷ O tome videti više u: Informator o razvojnim programima i projektima u polju predškolskog, osnovnoškolskog i srednjeg obrazovanja. Ministarstvo prosvete, 2009.

⁸ *Nacionalni plan akcije za decu* je dokument koji je Vlada Republike Srbije usvojila 2004. godine. NPA izdvaja prioritetne aktivnosti koje treba sprovoditi radi poboljšanja ukupnih uslova

navedenim kategorijama, pokušaćemo da u kratkim crtama izložimo i dominantni pristup njihovom obrazovanju i socijalnoj zaštiti.

Deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom

U Srbiji je 2003. godine registrovano 142.720 dece sa smetnjama u razvoju (*Inkluzivno obrazovanje*, 2008). Obuhvat ove dece predškolskim obrazovanjem iznosi svega jedan posto, samo 30 posto dece ometene u razvoju koja su završila osnovno obrazovanje nastavlja školovanje, a čak 85 posto nije uključeno ni u kakav vid obrazovanja. Broj dece ometene u razvoju koja su korisnici socijalne zaštite tokom proteklih godina raste, ali se još uvek teško ostvaruje pravo na besplatne zdravstvene usluge. Najveći broj domaćinstava čiji je član osoba ometena u razvoju (79 posto) nalazi se ispod granice siromaštva, a čak 26 posto živi u izuzetno teškoj situaciji. Od postojeća 34 razvojna savetovališta u Srbiji, samo 14 funkcioniše u potpunosti, što jedva pokriva potrebe dece na 10 posto teritorije Srbije (NPA, 2004).

Do donošenja ZOS-a, dominantan pristup obrazovanju dece sa smetnjama u razvoju bio je segregirano školovanje u specijalnim školama i odeljenjima. ZOS je, kao što je prethodno rečeno, uveo niz odredbi koje promovišu inkluzivno obrazovanje i stavlju van snage odredbe prethodnog zakona, prema kojima je redovna osnovna škola bila praktično nedostupna za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Kako su ova deca na taj način pomerena sa margine u glavno polje obrazovnog sistema, verovatno je da će se u narednim godinama, njihov obuhvat u redovnom sistemu školovanja povećavati.

Međutim, pomak u statusu i poboljšanje prohodnosti u obrazovnom sistemu ometene dece moguće je očekivati tek kada zaposleni u vaspitno-obrazovnim ustaovama budu opremljeni sa dovoljno znanja, veština i pozitivnih stavova prema radu u inkluzivnim odeljenjima, odnosno tek kada počnu da se primenjuju procedure uvedene novim zakonom i podzakonskim aktima koje konkretizuju inkluziju. Prema nedavnom istraživanju o obrazovnoj politici i praksi pripreme učitelja za inkluzivno obrazovanje u Srbiji, prepreke inkluziji se u sadašnjem trenutku nalaze u nepripremljenosti učitelja za inkluziju („učitelji imaju predrasude prema deci sa posebnim potrebama, strah da neće biti dovoljno efikasni i uspešni u

za život dece. Jedan od prioritetsnih ciljeva je zaštita prava dece koja su posebno ugrožena u našoj zemlji – dece ometene u razvoju i dece bez roditeljskog staranja.“

njihovom podučavanju“), kao i nedostatku motivacije za rad sa decom sa posebnim potrebama u redovnoj školi, usled toga što se inkluzija opaža kao obaveza nametnuta novim zakonom – “inkluzija bi morala da se zasniva na principu dobrovoljnosti, nije u redu da ti neko „da“ dete sa posebnim potrebama i da moraš da radiš sa njim... da je to tako jednostavno, studije na Defektološkom fakultetu ne bi trajale 4 godine...”⁹ (Macura-Milovanović, Gera, Kovačević, 2010).

Postojanje negativnih stavova učitelja delom je posledica nepripremljenosti za rad u heterogenim odeljenjima tokom inicijalnih studija. Na većini fakulteta koji pripremaju buduće učitelje i nastavnike još uvek nema predmeta koji se bave inkluzivnim obrazovanjem. Iako postoje promene koje ukazuju na izvesne napretke prema inkluzivnom diskursu unutar kurikuluma pojedinih visokoškolskih institucija¹⁰, one su još uvek daleko od toga da pružaju profesionalne kompetencije neophodne za nastavu u inkluzivnim odeljenjima. Učitelji su uglavnom obučeni da rade u homogenim odeljenjima, sa predstavama o školi kao monoetničkoj instituciji (Macura-Milovanović, Gera, Kovačević, 2010).

Negativni stavovi učitelja prema inkluziji se mogu razumeti i kao refleksija njihovih osećanja u situaciji suočavanja sa rekonstrukcijom celog obrazovnog sistema koja leži u osnovi procesa uvođenja inkluzije, što percepciju boji brigama, strahom od promena, nesigurnošću u odnosu na one aspekte radnih obaveza koji se mogu učiniti nepoznatim ili suviše udaljenim od uobičajenih. Ipak, neki od strahova izgleda da reflektuju duboko ukorenjene predrasude učitelja prema učenicima koji ne pripadaju “glavnom toku”. Negativni stavovi predstavljaju ozbiljne prepreke inkluziji, budući da njihova promena zahteva fundamentalni preokret u sistemu vrednosti.

Romska deca

Prema podacima iz školske 2002/2003. godine, više od 65.000 romske dece nije išlo u školu. U osnovno obrazovanje je uključeno manje od 40 posto romske dece, a samo dva posto odgovarajućeg uzrasta nalazi se u sistemu

⁹ Citati predstavljaju odgovore nekih od intervjuisanih učitelja i direktora u okviru pomenute studije *Mapiranje obrazovne politike i prakse pripreme učitelja za inkluzivno obrazovanje, Nacionalni izveštaj za Srbiju*, Macura- Milovanović, Gera, Kovačević, 2010.

¹⁰ Izuzeci od ovog pravila su Pedagoški fakultet u Jagodini, gde studenti treće godine imaju predmet koji promoviše socijalni diskurs posebnih potreba *Rad sa decom sa posebnim potrebama*, i Viša škola za predškolske vaspitače u Novom Sadu, gde istu orijentaciju ima predmet *Inkluzivno obrazovanje* na drugoj godini studija.

predškolskog obrazovanja. Nedavna istraživanja pokazuju da 30 posto romske dece koja upiše prvi, završi i osmi razred osnovne škole, a samo 10 posto se dalje upisuje na viši stepen obrazovanja (*Inkluzivno obrazovanje*, 2008). Isključenost iz obrazovanja uskraćuje romskoj deci jedno od osnovnih ljudskih prava – pravo na obrazovanje, čime se onemogućava pun razvoj ličnosti i svih potencijala deteta. Posledice isključenosti Roma iz obrazovanja na socijalnom planu ogledaju se u reprodukciji siromaštva i pomanjkanju bilo kakve perspektive za bolju budućnost.

Izrazito negativna karakteristika sticanja obrazovanja romske dece u Srbiji tiče se njihovog neopravdanog smeštanja u specijalne škole i škole za osnovno obrazovanje odraslih, što je praksa koju bi implementacija odredbi novog ZOS-a trebalo da izmeni. Po nekim procenama, oko 50 do 80 posto od ukupnog broja učenika specijalnih škola u Vojvodini čine romska deca, a u Beogradu taj udio je čak 80 do 85 posto. Istraživanje *Save the Children* došlo je do rezultata da romska deca čine 37 posto učenika u specijalnim školama, a studija urađena na zahtev *Romskog obrazovnog fonda* došla je do rezultata da je u specijalnim školama oko 25 posto romske dece. No, bez obzira na razlike, ovi podaci govore o prevelikoj zastupljenosti romske dece u našim specijalnim školama u odnosu na njihov udio u opštoj populaciji. Broj romske dece u školama za obrazovanje odraslih je još veći – prema istraživanju *Save the Children* u tri škole za osnovno obrazovanje odraslih školske 2005/2006. godine čak 98 posto dece bilo je romske nacionalnosti (*Jednaka dostupnost kvalitetnog obrazovanja za Rome u Srbiji*, 2007, u daljem tekstu *Jednaka dostupnost*).

Segregacija romske dece u specijalne škole i škole za osnovno obrazovanje odraslih najčešće se opravdava hipokrizijskim „pedagoškim“ argumentima da ona takve škole mogu lakše da završe zbog smanjenog programa i da će se u njima „bolje osećati sa svojima“. Budući da ovakva praksa za efekte ima jedino dobijanje slabijeg kvaliteta obrazovanja, stigmatizovanje romske dece i blokiranje prohodnosti na više stepene obrazovanja, jasno je da je ona predstavljala oblik institucionalne diskriminacije.

Niska stopa završavanja razreda, visoka stopa ponavljanja i visoka stopa odustajanja od osnovnog ili daljeg školovanja ukazuju da obrazovni sistem ne raspolaže mehanizmima koji mogu da obezbede završetak obaveznog osnovnog obrazovanja za sve, zagarantovanog Ustavom. Problem izrazite neefikasnosti obrazovnog sistema kada su u pitanju romska deca, povezan je sa školom kao etnocentričnom institucijom, koja ne uvažava specifičnosti dece iz različitih sociokulturnih sredina. Prema Kovač-Cerović,

etos rukovođenja u školi i školskog osoblja generalno pokazuje neprihvatanje romske dece, ne podržava se uključivanje romskih roditelja u školske odbore, izostaje redovno praćenje diskriminacije na nivou škole i drugo. Ovakav odnos prema romskoj deci i njihovim roditeljima predstavlja ozbiljnu sistemsku prepreku obrazovanju romske dece koja doprinosi tome da ona u velikoj stopi napuštaju školu (Kovač-Cerović, 2007).

Predrasude učitelja i neromskih roditelja prema romskoj deci i njihovim roditeljima, koje u nekim slučajevima prerastaju u otvorenu ili prikrivenu diskriminaciju romske dece u školi, jesu neki od nalaza akcionog istraživanja inkluzije romske dece iz jednog od najvećih beogradskih slamova – naselja Deponija. Predrasude doprinose stvaranju negativnog identiteta romske dece, etničkom pristisku i odbacivanju romske dece u školskom okruženju, odnosno nepoverenju romskih roditelja prema instituciji škole (Macura-Milovanović, 2006).

Isto istraživanje je pokazalo i izraziti nedostatak kompetencija učitelja u polju uspostavljanja saradnje sa roditeljima romskih učenika. Značaj uspostavljanja poverenja sa romskim roditeljima je ključni element koji nedostaje celokupnom viđenju romske porodice od strane škole. Obaveznost osnovnog školovanja, autoritet i moć učitelja zasnovane na njihovoј profesionalnoj ulozi, smatraju se dovoljnim razlozima koji bi trebalo da romske roditelje privedu školi. Učitelji saradnju shvataju kao asimilaciju romske zajednice – prihvatanje vrednosti većinskog društva kome sami pripadaju. Nametanje sopstvenih vrednosti drugima racionalizuju kroz značaj naloga koje zadaju roditeljima („roditelji treba da rade sa decom kod kuće“), čiji je „obrazovni“ smisao u poboljšanju školskih postignuća učenika. Odbijanje takve vrste poslušnosti učitelji procenjuju kao nezainteresovanost roditelja za školovanje i nebrigu za sopstvenu decu. Pri tom ignorišu činjenicu da su oni sami nezainteresovani za svoje romske učenike, sa kojima imaju loš odnos, koje ne umeju da motivišu za učenje, čija predškolska iskustva i vanškolska znanja slabo poznaju i u čijim kućama nikada nisu bili (Macura-Milovanović, 2006).

Kontinuirano stručno usavršavanje nastavnika, prosvetnih savetnika i inspektora i direktora škola smatra se jednom od ključnih mera koja treba da doprinese kvalitetnijem obrazovanju romske dece i mladih. Prema izveštaju *Jednaka dostupnost*, dodatna obuka je neophodna u sledećim oblastima: pedagogija usmerena ka detetu, interaktivne nastavne metode, individualizovan pristup, obrazovanje protiv predrasuda, metode za učenje drugog jezika, multikulturalno obrazovanje i efektivni načini angažovanja roditelja i zajednica. Stručno usavršavanje prosvetnog kadra je sastavni deo

sadašnjih i planiranih aktivnosti predviđenih strateškim dokumentima obrazovne politike, odnosno Ministarstva prosvete, kao i preporuka i zaključaka u izveštajima panevropskih organizacija o stanju obrazovanja romske dece u Srbiji (*Jednaka dostupnost*, 2007).

Deca bez roditeljskog staranja

U sistemu socijalne zaštite ima oko 7.500 dece bez roditeljskog staranja. Postojeće stanje zbrinjavanja ove dece karakteriše dominantna primena institucionalnih oblika zaštite – veliki broj njih smešten je u domove za nezbrinutu decu, naspram oblika zaštite koji podrazumevaju odrastanje u porodičnom (koroditeljskom) okruženju. Oko 2.500 dece bez roditeljskog staranja smešteno je u domove, oko 2.000 je u hraniteljskim porodicama, a manje od polovine ukupnog broja čine deca pod starateljstvom nekog od srodnika. Broj hraniteljskih porodica i dece na porodičnom smeštaju opada, kao i broj usvojene dece – godišnje se usvoji oko 200 dece (NPA, 2004).

Kadrovi za rad sa decom bez roditeljskog staranja su neobučeni, a izostaje i njihovo dodatno profesionalno usavršavanje. Generalno preovlađuje profesionalni stav neosetljiv za individualne potrebe i prava svakog deteta i zbog toga akcije NPA, namenjene unapređivanju položaja ove dece, predviđaju i doedučakiju postojećeg kadra. Procenjuje se da veliki broj dece mlađeg uzrasta u institucijama živi u izrazito nepovoljnim i nepodsticajnim uslovima za rane razvojne periode (NPA, 2004), o čemu svedoče i nalazi istraživanja D. Plut i D. Popadića o nasilju u ustanovama za decu bez roditeljskog staranja u Srbiji.

Rezultati ovog istraživanja, pokazali su da su bar neki vid nasilja iskusila praktično sva deca koja žive u ustanovi (samo tri posto nije), a ozbiljnije slučajeve fizičkog nasilja iskusilo je 89 posto dece. U grupi dece od 13 do 18 godina, bar jedan oblik seksualnog zlostavljanja doživelo je 35 posto dece. Deca sa smetnjama u razvoju posebno su izložena nasilju, nema nijednog koje je doživelo pet i manje oblika nasilja, a jedna trećina je doživela čak 15 i više oblika nasilja. Svako četvrto dete koje je napadnuto traži nečiju pomoć, najčešće od prijatelja; 18 posto dece se za to nikada ne obraća vaspitaču jer ne očekuju da bi takvu pomoć mogli dobiti. Kod nekih oblika nasilja kao akteri se pojavljuju zaposleni u domu. Svako četvrto dete je izjavilo da ga je neko od zaposlenih u domu bar jednom ošamario, istukao, udario, šutnuo. Neki zaposleni pribegavaju nasilju kao načinu disciplinovanja, uz tolerisanje ostalih kolega iz doma. Skoro četvrtina dece se

plaši nekoga od odraslih iz ustanove, i to onih koji su vikali na njih, tukli ih ili pretili batinama.

Autori smatraju da se, uz sva ogradjivanja, može zaključiti kako je nasilje u srpskim domovima učestalije nego što pokazuju nalazi istraživanja nasilja u drugim državama. Kao rešenja za smanjenje nasilja u domovima između ostalog se predlažu i senzitizacija i edukacija zaposlenih u domovima. Rezultati istraživanja pokazuju da mnogi zaposleni u ustanovama minimiziraju ili poriču problem nasilja, pa je potrebno pojačati svest članova kolektiva o postojanju nasilja. Dodatna edukacija zaposlenih u domovima bi trebalo da ima funkcije pružanja podrške zaposlenima, umrežavanja svih onih koji se bave domskom decom, učenja novih veština i održavanja zajedničkih standarda u radu. Autori smatraju da bi važan element edukacije trebalo da bude ukazivanje zaposlenima na kontraefekte i nedozvoljenost kažnjavanja i fizičkog kažnjavanja dece, odnosno upoznavanje sa alternativnim postupcima disciplinovanja. Izgradnja poverenja i afektivne vezanosti zaposlenih sa decom bi trebalo da bude oslonac u radu jer odraslima pruža priliku da budu pozitivni uzori deci, a rad sa decom treba da bude intenzivniji, ličniji i posvećeniji (Plut i Popadić, 2007).

U poslednjih nekoliko godina, postoje i podaci o deci koja žive i rade na ulici, koje je prikupila NVO *Centar za integraciju mladih* (CIM). Mnoga „deca ulice“ nemaju dokumente, adresu stanovanja ni zdravstveno osiguranje. Ne idu u školu, spavaju na ulicama, hrane se tako što isprose novac, rade kako bi preživeli. CIM od 2005. godine realizuje različite programe sa ciljem uspostavljanja integrativnog modela zaštite za decu i mlade ulice. Na evidenciji CIM-a je 373 dece ulice u Beogradu, koja su prošla programe ove NVO. Jedan od programa je *Svratište*, mesto gde deca ulice dobrovoljno dolaze da bi jela, okupala se, prespavala i dobila psihološku pomoć i podršku. Podaci o broju dece ulice koja dolaze u Svratište posredno govore o neadekvatnim uslovima života u domovima: ova deca pre biraju da ostanu na ulici ili da potraže jednokratno utošište u Svratištu, nego u domovima za nezbrinutu dece. Može se reći da ona ustanove socijalne zaštite ne vide kao zaštitnike, inače bi pomoć radije tamo potražili.

Zlostavljana i zanemarivana deca

Broj zlostavljenih i zanemarivanih dece evidentirane u centrima za socijalni rad naglo raste (u 2001. bilo ih je 265, u 2002. godini 973), ali to je

još uvek samo „vrh ledenog brega“. Zvanični podaci o zlostavljanju i zanemarivanju dece koja se nalaze na institucionalnom smeštaju vrlo su oskudni s obzirom da još uvek nije uspostavljen sistem obaveznog evidentiranja i praćenja ove pojave. Stručnjaci nemaju dovoljno specifičnih znanja i veština za procenu i tretman zlostavljane/zanemarene dece i njihovih porodica pa je jedna od akcija koja se predviđa u NPA obučavanje raznih profila stručnjaka za zaštitu dece od svih oblika zlostavljanja, zanemarivanja i nasilja. „Vidljivost“ ove dece u sistemu brige o deci je nedovoljna, a saradnja u procesu zaštite dece između institucija, službi i stručnjaka takođe slaba i nekoordinisana (NPA, 2004).

Dragoceni izvor podataka o učestalosti ove vrste nasilja u našoj sredini predstavljaju nevladine organizacije, kao što je na primer NVO *Incest trauma centar* (u daljem tekstu ITC), koja se bavi pružanjem psihološke i pravne podrške seksualno zlostavljanoj deci i odraslim osobama koje su preživele seksualno nasilje u detinjstvu, kao i njihovim porodicama. ITC objavljuje godišnje statističke podatke o prijavljenim slučajevima, a registruje 9 slučajeva seksualnog nasilja nedeljno.

Prema proceni ITC-a, državnim službama nedostaje razumevanje i ulaganje u izgradnju sistema podrške za osobe koje su preživele seksualno nasilje. Najčešće rade na slučajevima izolovano, unutar svojih institucija i ne poštuju obavezu prijavljivanja nasilja kao krivičnog dela što bi vodilo pokretanju krivičnih postupaka i kažnjavanja izvršioca. Zbog ove prakse policija često nema na osnovu čega da postupa. Ovo zapažanje se posebno odnosi na škole i predškolske ustanove koje nasilje nad decom u porodici ne otvaraju kao temu.

ITC smatra da je povezivanje državnih službi i (ženskih) NVO neophodno, jer prema svim istraživanjima ženskih NVO, žrtve nasilja imaju vrlo nizak nivo poverenja u to da će ih državne institucije zaštititi od nasilja. Oko 8 % od ukupnog broja prijava emocionalnog, fizičkog i seksualnog zlostavljanja dece i žena, upućeno je protiv pomagača u domovima za decu bez roditeljskog staranja, ustanovama za trajni smeštaj dece i žena sa invaliditetom, specijalnim školama i ustanovama gde su smeštene žene sa mentalnim oboljenjima.

Prema istraživanju rada centara za socijalni rad u postupcima otkrivanja, procene i tretmana zlostavljane dece N. Žegarac, stručni radnici centara za socijalni rad imaju „upadljive teškoće u prepoznavanju pojedinih oblika zlostavljanja“, tj. problem se prepozna tek nakon dugotrajnih i teških posledica po dete i porodicu. Umesto holističkog pogleda na porodicu u sredini i integrisanog nastupa službi i institucija u zajednici, tradicionalna

metodska orijentacija centara za rad ne definiše jasno ni potrebe ni probleme deteta i porodice, već je dominantna usmerenost na zaštitu dece. Na taj način se redukuje i sama intervencija. U okviru intervencije preovlađuje pružanje konkretnih materijalnih usluga i „kancelarijskih“ usluga savetovanja, o čijem kvalitetu i stvarnim efektima nema pouzdanih saznanja. Usluge posredovanja i zastupanja se znatno ređe koriste usled nedovoljne saradnje centara sa drugim službama. Terenski rad se ne koristi kao mogućnost za pomoć i podršku porodici u rešavanju različitih problema, već ima dijagnostičke i „inspekcijske“ ciljeve (Žegarac, 2004).

Saradnja centara sa drugim službama je sporadična, međusobne uloge nisu jasne, kao ni podela dužnosti i odgovornosti. Žegarčeva ističe da „nespecifičnost, neefikasnost, razmrvljenost i sporost društvene reakcije na probleme zlostavljanja i zanemarivanja doprinosi propustima u zaštiti dece i trajnoj dezintegraciji porodice“ (Žegarac, 2004: 197).

Zaključak

U prethodnom delu ovog rada navedeni su podaci o broju ranjive dece u Srbiji. S druge strane, samo površni pogled na broj stručnjaka koji sa njima radi u obrazovnim institucijama otvara pitanje – da li je taj broj dovoljan da se izade u susret potrebama ove dece? Tako, u 3.607 osnovnih škola u Srbiji (uključujući i izdvojena odeljenja), koje pohađa ukupno 711.954 učenika, zaposleno je 1.858 stručnih saradnika (prvenstveno psihologa i pedagoga), dakle u proseku jedan stručni saradnik na 383 učenika (*Strategija za smanjenje siromaštva*, 2004: 133). Imajući u vidu prethodno navedene podatke o deci kojoj je potrebna posebna društvena podrška, čini se da postojeći resursi kadrova neće biti u mogućnosti da podmire potrebe sve posebno ugrožene dece, barem kada je u pitanju osnovno obrazovanje.

Promene društvenog i istorijskog konteksta traže nove kompetencije stručnjaka koji se bave ugroženim kategorijama stanovništva. Znanja, veste i vrednosne orijentacije, koje su današnji stručnjaci sticali i izgrađivali u nekom drugom vremenu, odlikuju negativni stavovi prema marginalnim grupama, nedostatak interdisciplinarnosti u pristupu i nefleksibilnost. Zato se ne postavlja samo pitanje adekvatnosti broja stručnjaka, već i adekvatnosti njihovih kompetencija. Država jasno prepoznaje ovaj problem, pa otuda poticaji i preporuke, planovi i akcije usmereni na neophodnost dodatne obuke i profesionalog usavršavanja

kadrova koji se bave marginalnim grupama u okviru različitih institucija na polju obrazovanja i socijalnog rada.

Među stručnjacima različitih profila nema dovoljno koordinacije i saradnje: nije uvek jasno u čiji resor spada briga i preuzimanje sasvim konkretnih aktivnosti sa određenom grupom ili pojedincem. Prazan „međuprostor“ između postojećih struka za posledicu ima da se posebno ranjivim grupama i pojedincima bave svi, ali niko isključivo njima. U situacijama kada je potrebno da se rešavaju sasvim konkretni problemi ranjive dece i njihovih roditelja, ponekad vlada *organizovana haotičnost*. Nema jasne podele odgovornosti, pa se odgovornost za pojedine zadatke prebacuje sa struke na struku – sa učitelja na psihologe i pedagoge, sa psihologa na defektologe, sa defektologa na socijalne radnike, sa socijalnih radnika na psihologe, psihijatre i defektologe, itd. Prebacivanje odgovornosti je posebno upadljivo kada je u pitanju pružanje neposredne pomoći koja zahteva terenski rad ili posredovanje između pojedinaca i institucija sistema. Nekoliko jednostavnih primera ilustruje nejasne granice u odgovornostima: Koje je profesije osoba koja treba da odvede nepismene, deportovane roditelje romske dece u Ministarstvo prosvete da bi nostrifikovali razrede koje su njihova deca pohađala u inostranstvu? Koje je struke osoba kojoj će se poveriti dete koje je pretrpelo nasilje od strane zaposlenih u domu? Koje je struke osoba koja će stimulisati učešće deteta ometenog u razvoju u rekreativnim i sportskim programima zajedno sa ostalom decom? To naravno može biti bilo koji profesionalac sa mnogo dobre volje i znanja da pruži ovu vrstu pomoći i podrške, ali čini se da nijedna od postojećih profesija nema ove zadatke u opisu svog radnog mesta, niti kompetencije važne za njihovu realizaciju koje je stekla na studijama, pa ni motivacije da ih obavlja.

Sumiraćemo razloge zbog kojih smatramo da je u našem društву potrebna nova profesija za rad sa društveno isključenima grupama i pojedincima. U Srbiji živi ogroman broj ljudi koji pripadaju marginalnim grupama, a mnoge od njih su, usled dramatičnih promena u našoj zemlji, nastale u proteklih dvadesetak godina. Postojeći resursi stručnjaka nisu dovoljni da bi se pojedine specifične potrebe ranjive dece i njihovih porodica zadovoljile, upadljiva je nesrazmerna velikog broja posebno ugrožene dece i odraslih u odnosu na relativno mali broj stručnjaka koji se njima bave. Stručnjacima koji treba da pruže posebnu podršku i pomoć deci sa smetnjama u razvoju, romskoj deci, zlostavljanoj deci i deci bez roditeljskog staranja, nedostaju profesionalne kompetencije vezane za primenu holističkog i interdisciplinarnog pristupa u radu, kao i pozitivni stavovi, prihvatanje i poštovanje različitosti ove dece i njihovih porodica. Između

različitih profesija i službi postoji manjak koordinacije i saradnje, nejasna podela odgovornosti i fragmentaran pristup problemima navedenih grupa dece, što doprinosi propustima u njihovom obrazovanju i zaštiti čineći da mnoga deca ostaju u stanju ugroženosti i ranjivosti. Iz svih navedenih razloga, doprinos rešenju vidimo u formiranju struke socijalnog pedagoga, koja bi u okviru univerzitetskih studijskih programa na poseban način bila pripremana za rad sa isključenim i marginalnim grupama, struke kojoj je rad sa marginalnim grupama osnovni, a ne samo jedan od mnogih profesionalnih zadataka.

Iako država kroz zakone i strategije kreira novi ambijent kojim pokušava da izade u susret marginalizovanim grupama i pojedincima, u praksi institucije ne umeju da iskoriste ponuđene potencijale kako bi efikasno rešavale probleme. Zbog toga je potreban nov aktivistički orijentisan činilac – katalizator procesa transformacije isključenih osoba u uključene; socijalni pedagog kao agent i zaštitnik prava isključenih. S druge strane, socijalni pedagog može delovati i na činoce sistema, i to tako što „podučava“ različite relevantne aktere (državne službe i stručnjake) procesa uključivanja marginalizovanih pojedinaca i grupa. Dajući alternativna i kreativna razrešavanja problema marginalizovanih u praksi, socijalni pedagog svojim radom, posvećenošću i entuzijazmom pruža pozitivan primer, indukuje pozitivnu energiju i na praktičan način vrši posebnu vrstu doedukacije institucija i njihovih predstavnika, pre svega onih koji su prethodno imali malo ili nimalo vere u ostvarenje pozitivnih ishoda.

Široko polje delovanja socijalne pedagogije – od socijalne brige i rada do obrazovanja, prilagođavanje potrebama marginalizovanih grupa i pojedinaca zavisno od nastalih promena u određenom društveno-istorijskom kontekstu; osnaživanje i uključivanje ranjive osobe u društvo oslanjanjem na njene potencijale; traganje za rešenjima problema tamo gde oni dešavaju u realnom životu; posvećenost i preuzimanje lične odgovornosti u radu; stvaranje bliskih, kontnuiranih i stabilnih odnosa sa ranjivim pojedincima i interpersonalni odnos kao osnovno oruđe u radu – čine jednu moguću skicu odlika ove profesije. U ovakvom sklopu, navedene odlike ne nalazimo kod drugih profesija u našem kontekstu, a čini se da su neophodne kako bi se izašlo u susret nepokrivenim potrebama marginalizovanih pojedinaca i grupa u našem društvu.

Uvođenje profesije socijalnog pedagoga možemo razumeti i kao odgovor „pristojnog društva – društva čije ustanove ne ponižavaju njegove građane“ (Margalit, 1998) na neke od problema društvene isključenosti. Drugim rečima, ukoliko društvo na nivou politike, strategija i zakona, promoviše

socijalnu inkluziju, onda je prirodno i očekivanje da se uvode novi mehanizmi podrške što efikasnijem ostvarivanju proklamovnih ciljeva u realnom životu, uključujući i stvaranje novih profesija.

Literatura

1. Baronijan (2009): Hana David Baronijan, Socijalna isključenost kao fenomen višestruke deprivacije. U: Marković, Jelena (ured). *Analiza siromaštva u Srbiji*. Vlada Republike Srbije. Tim potpredsenika Vlade za implementaciju Strategije smanjenja siromaštva, str. 5–25.
2. European Bureau of the International Association of Social Educators (AJEJI) (2005): *Common Platform for Social Educators in Europe*.
3. Inkluzivno obrazovanje: Put razvoja, Nacionalni izveštaj Republike Srbije. (2008): Republika Srbija. Ministarstvo prosvete.
4. Informator o Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2009): Ministarstvo prosvete.
5. Informator o razvojnim programima i projekatima u polju predškolskog, osnovnoškolskog i srednjeg obrazovanja (2009): Ministarstvo prosvete.
6. *Jednaka dostupnost kvalitetnog obrazovanja za Rome u Srbiji*. Izveštaji o monitoringu. (2007): Beograd: Fond za otvoreno društvo.
7. Jedinstveni akcioni plan za unapređivanje obrazovanja Roma (2005): Vlada Republike Srbije.
8. Kobolt, Dekleva (2008): Alenka Kobolt, Bojan Dekleva, The professionalisation of child and youth care practice : professionalising social pedagogy – from practice to theory and back to practice. U: PETERS, Friedhelm (ured.). *Residential child care and its alternatives : international perspectives*. Stoke on Trent: Trentham Books: FICE, str. 79–97.
9. Kovač-Cerović (2007): Tinde Kovács-Cerović, Advancing Education of Roma in Serbia. Country Assessment and the the Roma Education Funds Stratgic Directions. Budapest: Roma Education Fund.
10. Macura-Milovanović (2006): Sunčica Macura-Milovanović, Otroci iz Deponije. Pedagoški vidiki vključevanja romskih otrok v izobraževalni sistem-analiza akcijskega eksperimenta, Ljubljana: Pedagoška fakulteta;
11. Macura-Milovanović, Gera, Kovačević (2010): Sunčica Macura-Milovanović, Ibolya Gera, Mirjana Kovačević, Mapping policies and practices for the preparation of teachers for inclusive education in contexts of social and cultural diversity. Country Report Serbia. A Report prepared by SCIENTER and the Serbian Centre for Education Policy. European Training Foundation. [http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/\(getAttachment\)/8A6D4DAA987362D0C125772E002CAB00/\\$file/NOTE85SBJV.pdf](http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/(getAttachment)/8A6D4DAA987362D0C125772E002CAB00/$file/NOTE85SBJV.pdf)
12. Margalit (1998): Avišaj Margalit, *Pristojno društvo*. Beograd: Radio B 92.
13. Milojević, Vuksanović (2009): Tijana Milojević, Đorđe Vuksanović, Analiza siromaštva. Integracija izbeglih lica. U: Marković, Jelena (ured). *Analiza siromaštva u Srbiji*. Vlada